

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 159.942.5

DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-3-24-29

Бобро Л. В.

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
liliya250492@ukr.net
orcid.org/0000-0002-0231-0905

**ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ВАЖЛИВА ІНТЕГРАЛЬНА ЯКІСТЬ
ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ВИХОВАТЕЛЯ ЗАКЛАДУ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У статті розкрито актуальну проблему, яка стосується емоційного інтелекту як важливої інтегральної якості особистості сучасного вихователя закладу дошкільної освіти. Проаналізовано багато наукової літератури, у процесі аналізу виокремлено наукові підходи до досліджуваної проблематики. Розглянуто різні концепції емоційного інтелекту, виявлено та обґрунтовано зв'язок між емоційним інтелектом та управлінськими якостями особистості вихователя закладу дошкільної освіти.

Проаналізовано різні наукові підходи (подібні та відмінні) до визначення змісту та сутності поняття «емоційний інтелект». У процесі теоретичного аналізу було з'ясовано, що емоційний інтелект являється здатністю диференціювати позитивні та негативні емоції і почуття, а також наявність теоретичних знань щодо способів зміни власного емоційного стану з негативного на позитивний.

Визначено, що емоційний інтелект відображає зв'язок когнітивних здібностей й особистісних якостей людини. З'ясовано, що на процес формування емоційного інтелекту впливають різні фактори: когнітивні здібності, уявлення про емоції, особливості емоційності. Емоційному інтелекту як інтегративній якості особистості притаманні внутрішні та зовнішні компоненти.

Обґрунтовано, що високий рівень розвитку емоційного інтелекту у фахівців дошкільної освіти є важливою умовою їх професійної діяльності, оскільки він забезпечує налагодження ефективних комфортних комунікативних, емоційних і соціальних взаємозв'язків з дітьми дошкільного віку. Визначено, що діти дошкільного віку характеризуються нестійкістю емоційної сфери. Саме тому необхідно, щоб вихователь дошкільного закладу був здатним розуміти і компетентно сприймати почуття й емоції дошкільників, в то час знаходити вихід із емоційно складних ситуацій.

З'ясовано, що емоційний інтелект сучасних фахівців дошкільної освіти являється інтегральним особистісним утворенням, разом з тим, професійною якістю, яка необхідна для отримання високих результатів професійної діяльності.

Ключові слова: емоції, емоційний інтелект, особистість, педагог, структура емоційного інтелекту, емоційний контакт, самосвідомість, управління емоціями.

Постановка проблеми. Сьогодення характеризується постійними динамічними змінами, які стосуються соціально-економічної сфери, нестабільної політичної ситуації нашої країни. У таких умовах буденне життя сучасної людини вимагає постійного вирішення безлічі проблем. Швидкий темп і ритм життя часто негативно впливають на емоційну сферу особистості, що вимагає від людини не лише

використання внутрішніх ресурсів, але і саморегуляції та самоконтролю, які являються складовими частинами емоційного інтелекту. Розвиток емоційного інтелекту відіграє досить важливу роль у житті людини.

Професійна діяльність вихователя наповнена різноманітними ситуаціями, які можуть викликати як позитивні, так і негативні емоції. Працюючи із дітьми дошкільного віку особливо важливо слідкувати за їх емоційним станом, вираженням емоцій у різних ситуаціях, правильно розпізнавати емоції дітей та реагувати на них. Все це створює певну емоційну напругу у вихователя, що вимагає від нього саморегуляції та самоконтролю власних емоцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуване поняття – емоційний інтелект, у науці з'явилося відносно недавно. Не зважаючи на це, багатьма науковцями, зокрема І. Андрєєвою, Т. Березовською, Дж. Блоком, Х. Гарднером, Дж. Гілфордом, Д. Гоулманом, С. Дерев'янко, Є. Івановою, Н. Коврига, Д. Люсін, Дж. Мейер, Е. Носенко, А. Петровською, К. Саарні, Д. Слайтер та іншими було досліджено різні його аспекти.

Науковцями було розроблено концепції емоційного інтелекту, а саме: Г. Гарднер, Д. Карузо, Дж. Майер, П. Саловей, Р. Бар-Оном створена змішана модель здібностей, Д. Гоулманом виявлено зв'язок між емоційним інтелектом і управлінськими якостями особистості, В. Шадріковим виокремлено три структурні компоненти емоційного інтелекту.

Значного поширення поняття «емоційний інтелект» як науковий феномен набуло після наукового доробку Д. Гоулмана.

Мета статті: на теоретичному рівні проаналізувати проблему емоційного інтелекту як важливої інтегральної якості особистості сучасного вихователя закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Існують різні наукові підходи до визначення сутності емоційного інтелекту. Досліджуване поняття розглядалося Е. Носенко як соціальний інтелект, емоційна розумність, емоційна компетентність, К. Стайнером як емоційна грамотність, О. Власовою як емоційне самоусвідомлення. У сучасній науці дане поняття виокремлюється як самостійне, але має тісні зв'язки із вище зазначеними поняттями.

Варто зазначити, що поняття «емоційний інтелект» не має конкретного визначення. Науковці тлумачать його по-різному. Розглянемо декілька наукових підходів до визначення досліджуваного поняття.

Науковці, А. Карпова і А. Петровська, під поняттям «емоційний інтелект» мають метапроцесуальний феномен, що водночас являється когнітивним (що стосується пізнання особистістю своїх емоцій і почуттів оточуючих) та регулятивним (тобто такий, який сприяє регуляції суб'єктом своїх емоційних процесів і контролю емоцій оточуючих) [8].

Згідно підходу Г. Березюк, емоційний інтелект – здатність розрізняти позитивні й негативні емоції та почуття, а також наявність знань про способи зміни власного емоційного стану із негативного на позитивний. Науковець зазначає, що постійно взаємодіючи із людьми, важлива роль у процесі комунікації належить розумінню емоцій. Г. Березюк трактує поняття «емоційний інтелект» як здатність особистості до усвідомлення, розуміння, прийняття і управління емоціями та почуттями, власними й інших людей, які формуються впродовж всього життя людини в процесі спілкування і професійної діяльності [2].

Схожа наукова думка О. Ляца. Під емоційним інтелектом науковець розуміє поєднання інтелекту й емоцій за допомогою яких людина здатна розуміти власні та чужі почуття, взаємодіяти з оточуючими людьми та налаштовувати з ними конструктивні відносини, основою яких є довіра та співпереживання. Це дає можливість людям ефективно взаємодіяти один з одним у колективі, в той час реалізовувати власні здібності, уміння та навички, при цьому не заважати прояву творчості інших [5].

Згідно наукових поглядів Е. Носенко, емоційний інтелект відображує зв'язок когнітивних здібностей і особистісних якостей. На думку вказаного науковця, даний конструкт формується протягом життя. На процес формування впливають різні фактори: 1) когнітивні здібності, тобто швидкість та точність розуміння і опрацювання

емоційної інформації; 2) уявлення про емоції, тобто, уявлення як про цінності, що являється важливим джерелом інформації щодо себе й інших; 3) особливості емоційності, проявляються у емоційній стійкості та емоційній чутливості [7].

Вивчаючи емоційний інтелект, як неподільну особистісну якість, вище зазначений науковець, вказує на те, що йому притаманні внутрішні або диспозиційні і зовнішні, тобто які виявляються у особливостях перебігу емоційного процесу, компоненти, що зумовлюють стресозахисну й адаптивну функції [7].

Проаналізувавши різні наукові підходи до визначення поняття «емоційний інтелект», можемо узагальнити сутність досліджуваного поняття і трактуємо його як комплекс здібностей, які уможливають усвідомлення та розуміння особистістю власних емоцій та емоцій і почуттів інших людей. Особистість, яка має високий рівень розвитку емоційного інтелекту здатна регулювати та управляти власною емоційною сферою, її поведінка являється більш гнучкою, тому вона з більшою легкістю досягає запланованих цілей шляхом ефективної взаємодії з оточуючими людьми.

Розвиток емоційного інтелекту у вихователів закладів дошкільної освіти є важливою умовою їх професійної діяльності. Високий рівень розвитку емоційного інтелекту у вихователя забезпечує налагодження комфортних комунікативних, емоційних та соціальних стосунків із дітьми дошкільного віку. Дошкільний вік характеризується нестійкістю емоційної сфери, такої, яка знаходиться на стадії формування, удосконалення. Саме тому важливо, щоб педагог дошкільного закладу володів здатністю розуміти та компетентно сприймати емоції та почуття контингенту, з яким працює, та ефективно знаходити вихід із емоційно напружених ситуацій.

С. Могиляста наголошує на необхідності удосконалення умінь вихователів закладів дошкільної освіти управляти власними емоціями та почуттями, що являється одним із структурних компонентів емоційного інтелекту. Дані уміння визначають важливість впливу емоційного інтелекту на комунікативні здібності вихователя закладу дошкільної освіти [6].

На думку Д. Гоулмана, люди по-різному сприймають одну й ту ж життєву ситуацію чи подію, реагують на них різними емоціями та почуттями, навіть тоді, коли знаходяться в однакових умовах. Науковець зазначає, що власний життєвий досвід переживань, система цінностей, які складають систему відношень людини до певної ситуації чи події, впливають на спосіб реагування і прояву власних емоцій. Власне емоції здійснюють вплив на мислення і поведінку особистості, а також зумовлюють психологічні та фізіологічні зміни. Емоції відображують ставлення особистості до різноманітних сфер життя і до самої себе, а власне інтелект слугує для розуміння такого ставлення. Д. Гоулманом було встановлено наступні компоненти інтелекту, а саме: самоконтроль, самосвідомість, соціальна свідомість, вміння налагоджувати стосунки, які, за його визначенням, сприяють досягненню успіху у роботі [3].

Згідно підходу, вище зазначеного науковця, основою емоційного інтелекту слугують здібності, які розділені на п'ять категорій:

1. Усвідомлення власних емоцій та почуттів. Самосвідомість розглядається як вміння розпізнавати емоції в момент, коли вони виникають, – це є основою емоційного інтелекту. Чим чіткіше особистість усвідомлює свої емоції, тим менше вагається у правильності власних рішень.

2. Управління емоціями. Тракується як вміння керувати емоціями та почуттями, розуміти і слідкувати за тим, наскільки вони відповідають подіям та ситуаціям. Уміння заспокоїтися та позбутися надмірної тривожності, дратівливості чи пригнічення – виступають фундаментом мистецтва керувати емоціями. Така здатність гарантує особистості відновити почуття рівноваги після стресових, неприємних подій.

3. Самомотивація. Дана категорія забезпечує успішність та продуктивність. Розглядається як вміння особистості спрямовувати емоції у правильний напрямок, що дає можливість досягати поставленої мети. Також позитивно впливає на концентрацію уваги, підвищує рівень самомотивації, самоконтролю.

4. Уміння розуміти емоції інших людей. Якщо почуття емпатії розвинуті у особистості на високому рівні, то вона стає чутливішою до найменших соціальних сигналів, що вказують на те, чого потребують інші.

5. Уміння будувати стосунки. Розглядається науковцем як уміння, яке підвищує ефективність міжособистісного спілкування та підкріплює авторитетність такої особистості, розвиває її лідерські якості й вмилу взаємодію з іншими [3].

Отже, емоційний інтелект у своїй структурі має наступні здібності – усвідомлення та розуміння власних емоцій і емоцій інших, емпатію, самоуправління власними й управління емоціями інших, стратегічне застосування емоцій з метою мотивації та вирішення задач, що дуже важливо для професійної діяльності вихователя закладу дошкільної освіти.

Розглянемо декілька дефініцій, щодо важливості формування власної емоційної сфери, емоційного інтелекту, емоційної культури, розвитку здібностей і навичок самоуправління емоціями та почуттями вихователю закладу дошкільної освіти.

Варто звернути увагу на думку І. Карабаєвої та Н. Савінової про те, що дитина дошкільного віку є емоційною, чуттєвою, сприймання для неї є основою пізнання та орієнтації у світі, що її оточує, умовою розвитку особистісних властивостей. Науковці виокремили ознаки, які свідчать про емоційну чутливість дошкільників, серед них: нестійкість емоцій, швидка зміна однієї емоції на іншу, одного емоційного стану на інший; стрімка реакція на будь-які зміни ситуації, умови, обставини, учасники; високий рівень адаптивності щодо нових обставин. Розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку прямо залежить від змін, що здійснюються у характері провідної діяльності дошкільника. Вони пов'язані із формуванням інтересів і мотивів поведінки, а також соціальним оточенням, що впливає на дитину та ускладнення її взаємозв'язків із навколишнім світом [4].

Вихователь має будувати освітню діяльність дошкільного закладу на основі положень Базового компоненту дошкільної освіти, де приділяються значна увага проблемі захисту емоційного благополуччя дошкільників, розвитку у них естетичних почуттів, емоційної та моральної чуйності, розуміння та співпереживання емоцій і почуттів інших людей [1].

Т. Шульга виокремлює поняття «емоційна культура вихователя» і трактує його як інтегративна якість особистості, яка набула ціннісної спрямованості, цілісності, системності, здатності до саморегуляції та самоконтролю; вона дає можливість усвідомлювати та розуміти власні почуття та переживання вихованців, в той час функціонально забезпечує розвиток особистості вихователя, відповідність його поведінки особистісним та професійним потребам; підвищує ефективність професійної педагогічної діяльності [9].

Досліджуючи проблему емоцій, вище зазначений науковець наголошував, що культура почуттів, у своїй структурі, повинна мати багатство і різноманітність переживань, вміння управляти емоціями і почуттями, поважати переживання і почуття інших, співчувати їм. Науковець зазначав, що, чим багатший емоційний досвід має педагог, тим легше може уявити та зрозуміти емоційний стан дитини і навіть «увійти у нього», і називав це «справжнім критерієм культури почуттів» [9].

Т. Шульга зазначає, що вихователю закладу дошкільної освіти важливо створювати необхідні умови і враховувати природній потенціал, можливості та особливості емоційної сприйнятливості вихованця задля збагачення його емоційної сфери, надавати можливості виявляти свої почуття, підтримувати інтерес щодо повноцінного особистісного розвитку, який є невичерпним джерелом соціальної і емоційної активності дошкільника. А це можливо за умови, що вихователь сам уміє відчувати і розуміти тих, хто знаходиться поряд, уміє контролювати свої емоції та почуття, створювати умови й атмосферу позитивної і комфортної взаємодії, бути прикладом для дітей. Особиста поведінка педагога, його емоційний стан здійснюють вплив на формування стереотипів поведінки у дошкільників. А вже дитині притаманно, на підсвідомому рівні, переймати емоції та почуття інших, деякою мірою копіювати їхні прояви й емоційні стани [9].

Зважаючи на вище вказане, зазначимо, що емоційний інтелект сучасних вихователів закладів дошкільної освіти є інтегральним особистісним утворенням і професійною якістю, яка необхідна для успішного виконання головних освітніх завдань та ефективної педагогічної професійної діяльності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, аналіз наукової літератури засвідчує той факт, що емоційний інтелект являється важливою професійною властивістю вихователів закладів дошкільної освіти, що пов'язана із ефективним оперуванням емоційною інформацією, яка відповідає завданням суб'єкта і наявній ситуації.

Про сформованість емоційного інтелекту у вихователя закладу дошкільної освіти може свідчити уміння педагога налагоджувати емоційний контакт як із дітьми дошкільного віку, так і з педагогічним колективом закладу, створювати емоційно комфортну атмосферу у процесі життєдіяльності всіх суб'єктів освітнього процесу, атмосферу взаєморозуміння та довіри всіх учасників, управляти почуттями і думками вихованців, а також своїми психо-емоційними станами. Тобто уміти покидати свої емоційні проблеми за межами педагогічного колективу та не виявляти їх у професійній діяльності. Даний феномен слугує здатності вихователів досліджувати та проектувати свою педагогічну діяльність, думати та діяти у межах професійної галузі незалежно від умов та обставин, самостійно робити вибір та приймати відповідальні рішення у складних ситуаціях, створювати індивідуальні стратегії поведінки і досягати поставленої мети без докладання надмірних вольових зусиль.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція: затв. наказом МОН України № 33 від 12.01.2021 р.
2. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. *Психологічні студії Львівського університету*. 2002. С. 20–23.
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват, 2018. 512 с.
4. Карабаєва І. І., Савінова Н. В. Моніторинг якості дошкільної освіти: кваліметричний підхід до оцінки розвитку дитини. Київ: ТОВ «МЦФЕР – Україна», 2016.
5. Ляш О. П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 22. С. 324–335.
6. Могиляста С. М. Аналіз теоретичних підходів до дослідження емоційного інтелекту особистості. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Т. VI: Психологія обдарованості. Вип. 14. Київ; Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 362–369.
7. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія. Київ, 2003. 158 с.
8. Петрова Н. Сформованість емоційного інтелекту як запорука успішної професійної діяльності майбутнього педагога: теоретичний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія «Педагогіка». Вип. 2. 2016. С. 27–31.
9. Шульга Т. В. Емоційна культура сучасного фахівця дошкільної освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Вип. 52. 2019. С. 36–52.

References

1. Bazovij komponent doshkil'noi osvity [Basic component of preschool education] (Derzhavnyj standart doshkil'noi osvity) nova redaktsiia: zatv. nakazom MON Ukrainy № 33 vid 12.01.2021 r. [in Ukrainian].
2. Bereziuk, H. (2002). Emotsijnyj intelekt iak determinanta vnutrishn'oi svobody osobystosti [Emotional intelligence as a determinant of an individual's inner freedom]. *Psykhologichni studii L'vivs'koho universytetu – Psychological studies of Lviv University* [in Ukrainian].
3. Houlman D. (2018). *Emotsijnyj intelekt* [Emotional intelligence]. (S. Humets'koi, Trans.) Kharkiv: Vivat [in English].
4. Karabaieva, I.I. & Savinova, N.V. (2016). *Monitorynh iakosti doshkil'noi osvity: kvalimetrychnyj pidkhid do otsinky rozvytku dytyny* [Monitoring the quality of preschool education: a qualitative approach to assessing child development]. Kyiv: TOV «MTsFER – Ukraina» [in Ukrainian].
5. Liasch, O.P. (2013). Emotsijnyj intelekt iak predmet psykhologichnykh doslidzhen' [Emotional intelligence as a subject of psychological research]. *Problemy suchasnoi psykhologii – Problems of modern psychology*, 22, 324–335 [in Ukrainian].

6. Mohyliasta, S.M. (2018). Analiz teoretychnykh pidkhodiv do doslidzhennia emotsijnoho intelektu osobystosti [Analysis of theoretical approaches to the study of emotional intelligence of an individual]. *Aktual'ni problemy psykholohii – Actual problems of psychology*. Vol. VI, 14. Kyiv; Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

7. Nosenko, E.L. (2003). *Emotsijnyj intelekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funktsii* [Emotional intelligence: conceptualization of the phenomenon, main functions]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Petrova, N. (2016). Sformovanist' emotsijnoho intelektu iak zaporuka uspishnoi profesijnoi diial'nosti majbutn'oho pedahoha [The formation of emotional intelligence as a key to the successful professional activity of the future teacher]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk*, 2, 27–31. [in Ukrainian].

9. Shul'ha, T.V. (2019). Emotsijna kul'tura suchasnoho fakhivtsia doshkil'noi osvity [Emotional culture of a modern preschool education specialist]. *Zasoby navchal'noi ta naukovodoslidnoi roboty – Means of educational and research work*, 52, 36–52 [in Ukrainian].

Bobro L.

candidate of Pedagogical Sciences (PhD),
a teacher of the Department of Preschool Education
Nizhyn Gogol State University
liliya250492@ukr.net
orcid.org/0000-0002-0231-0905

EMOTIONAL INTELLIGENCE AS AN IMPORTANT INTEGRAL QUALITY OF THE PERSONALITY OF A MODERN PRESCHOOL EDUCATOR

The article reveals an extremely urgent problem that concerns emotional intelligence as an important integral quality of the personality of a modern preschool teacher. A lot of scientific literature has been analyzed, and in the process of analysis, scientific approaches to the researched issues have been singled out. Different concepts of emotional intelligence are considered, the connection between emotional intelligence and the managerial qualities of the teacher of a preschool education institution is identified and substantiated.

Various scientific approaches (similar and different) to defining the content and essence of the concept of "emotional intelligence" have been analyzed. In the process of theoretical analysis, it was found that emotional intelligence is the ability to differentiate positive and negative emotions and feelings, as well as the presence of theoretical knowledge about ways to change one's emotional state from negative to positive.

It was determined that emotional intelligence reflects the connection between cognitive abilities and personal qualities of a person. It was found that the process of forming emotional intelligence is influenced by various factors: cognitive abilities, ideas about emotions, features of emotionality. Emotional intelligence as an integrative personality quality has internal and external components.

It is substantiated that a high level of development of emotional intelligence among preschool education specialists is an important condition for their professional activity, as it ensures the establishment of effective, comfortable communicative, emotional and social relationships with children of preschool age. It was determined that children of preschool age are characterized by instability of the emotional sphere. That is why it is necessary for a preschool teacher to be able to understand and competently perceive the feelings and emotions of preschoolers, while finding a way out of emotionally difficult situations.

It was found that the emotional intelligence of modern preschool education specialists is an integral personal formation, at the same time, a professional quality that is necessary for obtaining high results of professional activity.

Key words: emotions, emotional intelligence, personality, teacher, structure of emotional intelligence, emotional contact, self-awareness, management of emotions.